

Még egyszer Petőfi Sándor századosi kinevezéséről

1848. szeptember 24-én Petőfi és Vasvári – más „emisszáriusok” társágában – a nép felvilágosítására indult. Így tudjuk ezt egy korabeli német röplap alapján, mert más egyidejű érdemi tudósításunk nincsen. Míg Vasvári és társai a Dunántúlra mentek, Petőfi Erdélynek vette útját. Nem rendelkezünk egyértelmű magyarázattal arra, hogy a költő egyéni rokonszenv miatt (például a székelyek között toborzó Berzenczey Lászlóval való kapcsolata következtében) választotta-e ezt az utat, vagy abból a megfontolásból, hogy így felkeresheti Erdődöt és meglátogathatja hetedik hónapban lévő állapotos feleségét. Az azonban bizonyosnak tűnik, hogy Petőfi útja összefügg az Egyenlőségi Társulat kezdeményezésével. Ő írta a Társulat „Magyarország lakosaihoz” című szeptember 20-án publikált, a horvát támadással szembeni ellenállásra buzdító felhívását. Nem egyéni kezdeményezés volt tehát az, hogy elhagyta a fővárost. Ezért joggal írhatta szeptember 30-án a szatmári alispánnak: a Székelyföldre indult, „némileg országos küldetésben”.

Ismeretes, hogy a költő Erdődről továbbindulva csak Nagybányáig, Kővár vidék székhelyéig jutott. Itt barátjától, Teleki Sándortól értesült arról, hogy a román népmozgalmak miatt útját nem folytathatja. De azt is meg kellett értenie, hogy az unió ellen bősztett, s most az újoncozás miatt nyíltan ellenszegülő románság soraiban rohamosan terjed a kormány elleni lázadás. Ez pedig gyorsan elérheti a román népesség közé ékelt Erdődöt is, vagyis Júlia és szülei nincsenek biztonságban. Petőfi ezért szeptember 30-án azonnal visszafordult Erdődre, hogy családját tájékoztassa a veszélyről. Útközben találkozott Nagykároly városa nemzetőreivel, akik a fenyegetett Kővár vidéke védelmére indultak. Tőlük tudta meg Petőfi, hogy Szatmár megyében igen gyengén szervezett a nemzetőrség. Ezért írt még ezen az éjszakán a szatmári alispánnak és javasolta: a megyében szervezzen általános népfelkelést. Egyben kijelentette: mivel a Székelyföldre nem mehet, ott marad és velük fog harcolni. Júlia naplója alapján joggal feltételezhetjük, hogy Petőfi Erdődről valóban visszatért Nagybányára. Ezt az is valószínűsíti, hogy a Szatmár megyei nemzetőrséghez (vagy népfelkeléshez) való csatlakozási szándékát október 1-jén Erdődről a *Pesti Hirlap* számára megküldött tudósításában is kijelentette. Igaz, ennek a híradásnak elsődleges célja az volt, hogy az őt ért vádaskodások után tudassa: a hon védelmében ő is tetteleg részt vesz. Miért erősítette volna azonban meg a szatmári alispánnak tett ígéretét ország-világ előtt, ha a feleségével való találkozás után már ekkor Pestre készült volna?

Petőfi vélelmezett visszatérését Nagybányára – kétszeresen megerősített nyilatkozatán túl – Júlia naplója is igazolja. Eszerint férje október 2-án már nem volt Erdődön, s a fiatalasszony azon aggódott, hogy „minden pillanat halált hozhat” férjére. Ez az aggodalom Petőfi indulásának napján teljesen indokolatlan lett volna, ha Júlia férjét nem a felkelők ellen készülő nagybányai táborban, hanem a Nagykároly–Debrecen közötti postaúton tudja. Jogos azonban a kérdés, hogy ha a költő visszatért Nagybányára, miként került legkésőbb október 11–12-ére Pestre? Erre a választ Mihályi Gábornak, a térség kormánybiztosának október 4-én a belügyminisztériumhoz intézett jelentése adja meg. Eszerint a Nagybányán összevont sereggel nem indulnak meg a felkelő románok ellen, mert a szomszédos Belső-Szolnok megye főispánja szerint ennek súlyos következményei volnának a megye szétszórta élő magyarságára. Az expedíció elmaradása miatt Petőfi feltehetően még ezen a napon, de legkésőbb másnap visszatérhetett feleségéhez Erdődre.

A románok elleni akció tehát elmaradt, de Szatmár keleti és déli végeinek veszélyeztetettsége nem múlt el. Miért utazott akkor Petőfi sietve Pestre? A válasz feltehetően a Nagybányán szerzett információkban keresendő, miszerint a megye által kiállítandó újoncok a minisztérium engedelmével otthon maradnak szűkebb hazájuk védelmében. Ha Petőfi felesége közelében akar maradni, s egyben katonai szolgálatot vállalni, akkor a szatmári honvédekhez kell beosztatnia magát. Mivel a költő közel másfél évet szolgált a sorkatonaságnál, joggal számíthatott tiszti kinevezésre. Ez pedig az *Életképek* szerkesztésétől megválva jövedelmet is jelentett az állástalan Petőfi és családja számára.

Dienes András *Petőfi a szabadságharcban* című, 1958-ban megjelent munkájában Petőfi pesti útját csak a parndorfi táborban tett látogatás állomásának tekintette. Ugyanis a korabeli utazási adatok alapján lehetségesnek tartotta, hogy az adott időkeretek között Petőfi eljusson a Lajtaig és onnan október 18-ig vissza Erdődre. (Ezen a napon ugyanis a költő már Erdődről keltezte levelét Arany Jánoshoz.) A Petőfi kritikai kiadásnak a levelezést tartalmazó VII. kötete (1964) jegyzeteiben Kiss József ezt a látogatást – amelyet egy kései és kétes közlés alapján feltételeztek – kétségbe vonta. Jelen sorok írója *Petőfi Sándor honvéd százados* c. 1972-ben megjelent tanulmányában (Hadtörténelmi Közlemények, 1972/4.) lehetetlennek tartotta Petőfi említett leutazását a határon álló sereghez. Indokai között – a Nagybányára történt feltételezett visszatérés legalább négy napos idővesztésege mellett – egyrészt Erdőd fenyegetettsége, másrészt a Lajtánál tett rövid látogatás indokainak hiánya és költségeinek gondja kapott hangsúlyt. De azt is kifejtette, hogy miért ment volna Petőfi a határon álló sereghez, ha azonnal visszafordult, mert felesége közelében akart maradni. (L. ennek részletes kifejtését *Járt-e Petőfi a parndorfi táborban* címmel a *Kritika* 1972. 11. számában.)

Dienes András Petőfinek ezt az utazási teljesítményét feltételezve, azt valóban „rohanásnak” fogta fel, így a költő századosi kinevezését mintegy mellékterméknek tekintette. Nem vizsgálta érdemben, hogy igaz-e a századosi kinevezésről a Közlönyben megjelent állítás, miszerint a költő előző rangja nemzetőri százados volt. Ezt ő a kutatás korábbi állításai alapján elfogadta. (Az okmányok között viszont leközölte annak az 1848-ban készült, lakhely szerinti összeírásnak fotómásolatát, amelyen Petőfi, a „koszoru költő” mint köznemzetőr szerepel.) Dienes véleményének lényege az volt, hogy az 1848 őszen kinevezett új honvédtisztek között nagyon kevés akadt, akinek „csak megközelítőleg is” lett volna annyi katonai képzettsége, mint Petőfinek. E sorok írója az említett, a Hadtörténelmi Közleményekben megjelent tanulmányában bizonyította, hogy – ellentétben Ferenczi Zoltánnak a múlt század vége óta elfogadott álláspontjával – Petőfit megállapíthatóan nem választották meg sem a márciusi napokban, sem később a hivatalosan megszervezett nemzetőrségnél századosnak. (A törvény értelmében a nemzetőrség századosig maga választotta tisztjeit.) Ezt követően arra mutatott rá, hogy a kinevezése ügyében Pestre sietett Petőfi Nyáry Pált, a Honvédelmi Bizottság tagját (alelnökét) kereste meg, akivel még május elején kapcsolatba került a néplap, a *Nép Barátja* kiadásának előkészítése során. Nyáry volt az ugyanis, aki október 12-én utasította a honvédtiszti kinevezések ügyében illetékes Nemzetőrségi Haditanácsot, hogy tegye meg az előterjesztést Petőfi századosi kinevezésére „a szatmári önkéntes honvédeknel”. Ebben az írásában azonban jelen sorok írója nem tudott választ adni arra, hogy ki vállalta a felelősséget azért, hogy Petőfi honvédszázadosi kinevezését korábbi nemzetőri rangjára vezették vissza.

Az elmúlt két évtized tapasztalatai, de mindenekelőtt az 1848. októberi honvédtiszti kinevezések és előléptetések egyes eseteinek megismerése után e sorok írója arra a megállapításra jutott, hogy Petőfi századosi kinevezése nem minősült különleges elbírásnak. Így kapott rangja és beosztása valójában része volt egy azokban a napokban kibontakozó, az ország háborúba sodródásából és a tiszthiányból fakadó gyakorlatnak.

Köztudott, hogy az 1848 májusától beállott honvéd önkéntesek soraiból a katonai tapasztalatokkal egyébként nem rendelkező értelmiségieket – az altisztek hiánya miatt – felhasználták a kiképzésben. A honvédség szervezését saját hatáskörében tartó Batthyány Lajos miniszterelnök május 29-én úgy intézkedett, hogy a pesti honvédekhez beállott tanult önkénteseket a seregredeből átjelentkezett (vagy nyugdíjból visszatért) tisztek délutánonként egy-egy órát oktassák, hogy azok másnap „oktatókul fellépve” ismereteiket továbbadják a legénységnek. Ezekből az értelmiségi fiatalokból rövidesen tiszteletbeli, majd valóságos őrmesterek lettek. Szeptemberben pedig közülük kerültek ki az őszi újoncozás emberanyagából szervezett honvéd zászlóaljok új alhadnagyai és hadnagyai.

Ez a folyamat azonban több hónapos szolgálatot feltételezett, s az új tiszteket a honvédség zászlóaljaiból emelte ki. Kérdés azonban, hogy ettől eltérő gyakorlattal találkozunk-e? Vagyis azzal, hogy akár korábbi tiszti rang, akár a honvédségnél szerzett altiszti fokozat nélkül sor kerülhetett-e 1848 őszén honvédtiszti kinevezésre? Megállapíthatjuk, hogy amíg Batthyány Lajos volt a miniszterelnök, korábbi tiszti rang nélküliek előléptetését csak a honvéd zászlóaljknál kinevelt tisztjelöltek esetében tartotta lehetségesnek. Így a Kossuth által szervezett Hunyadi-csapat parancsnoka, Szalay László (aki úgy tudjuk, hogy a napóleoni háborúk idején katonáskodott), támogatójának minden sürgetése ellenére sem kapta meg az ezredesi vagy az alezredesi rangot. De nem kapta meg igényelt ezredesi kinevezését Perczel Mór sem, akit pedig Batthyány állított szeptember közepén a Zrínyi szabadcsapat élére. Batthyány írásban Perczelt mint képviselőt és csapatparancsnokot szólította meg, jelezvén ezzel, hogy katonai rendfokozatával nem kíván foglalkozni. Emögött azonban nem feltétlenül személyhez kötött fenntartást kell keresnünk, hanem inkább két okra is visszavezethető következtetességet. Az egyik az, hogy mint a honvédség szervezéséért felelős, a legmagasabb rang, amit addig Batthyány a nádorhoz felterjesztett, az őrnagyság volt. (A nemzetőrségnél kineveztek egy alezredest is.) A másik ok pedig azzal függhetett össze, hogy 1848 őszéig a miniszterelnök nem járult hozzá szabadcsapatok szervezéséhez. Így feltehetően mind neki, mind tanácsadóinak gondja volt az, hogy ezen alakulatok tisztjei miként viszonyuljanak a seregredei és honvédtisztekhez. (Az említettek ugyanis elvben egyenlők voltak.)

Más kérdés, hogy Perczel Mór nemcsak használta az ezredesi rangot, de azt Móga tábornok is elfogadta, mint az a Pákozd körüli és azt követő rendelkezéseiből kitűnik. Perczel ezredesi rangjáról azonban a Honvédelmi Bizottmány csak október 6-án, tehát még az ozorai siker előtt döntött. Erről azonban nem jelent meg kinevezési tudósítás a Közlönyben sem ekkor, sem a következőkben. De ezen a napon szólították őt a Bizottmánytól kelt hivatalos levélben először ezredesnek. Az országgyűlés előtt Perczel ezredesi rangjának következetes emlegetésére csak október 8-án került sor, amikor a képviselőház elnöke beszámolt az ozorai fegyverletételről. Egyben azonnal hozzátette, hogy az előző napon – még a győzelem hírének vétele előtt – Görgey addigi honvéd őrnagyot is ezredessé léptették elő.

Ez azonban kivételes eset, amikor a politikai vezetés fontosnak tartott személyek megnyugtatót és egymás közötti torzsalkodását is rendezni kívánta. Amellett Perczel ekkor már katonai szolgálatot teljesített, mégpedig vezető beosztásban. Tudunk azonban olyan esetről, amely precedens jellegű lehetett, és megkönnyítette Petőfi tiszti kinevezését. Ez Görgey István – Artur öccsének – esete. Az ifjabb Görgey ügyvédi gyakorlatot folytatott Pesten, s 1848. augusztus elején a Földváry Lajos nemzetőri őrnagy által szervezett, ideiglenes szolgálatot vállalt önkéntesekkel az óbecsei táborba távozott. Görgey Artur a szolnoki kerületi nemzetőri tábor parancsnokául történt augusztus 27-i kinevezése másnapján már maga mellé kérte öccsét segédtisztnak. István így alig három hetes tábori szolgálat után megkapta a bátyja által beígért nemzetőri hadnagyi rangot. Majd 1848. október 9-én Mészáros Lázár aláírta Görgey István *nemzetőr* hadnagynak *honvéd* főhadnaggyá történt előléptetését. Mivel Görgey Artur okmányszerű ezredesi kinevezése is október 9-i dátummal történt, a két Görgey előléptetéséről a Közlöny október 12-iki száma egyszerre adott hírt.

Ezek voltak tehát azok az említésre méltó kinevezési és előléptetési esetek, amelyek kétségtelenül megkönnyítették, hogy Petőfi kérelme minden nehézség nélkül teljesíthető legyen. A költő egyébként ha Nagybányáról másodszer vizsztatérve azonnal el is indult, nem érkezhett meg hamarabb Pestre, mint október 8-a. Lehetséges azonban, hogy csak másnap, vagy éppen október 10-én érte el a fővárost, amikor a *Pesti Hírlap* közölte október 1-jén Erdődről küldött tudósítását. (Azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy időben megérkezvén és a lapnál érdeklődve a szerkesztőhöz intézett levele felől, ezzel érte el, hogy az 10-én megjelenjen.) Bármiként is történt, Nyáryval feltehetően 11-én, de méginkább 12-én találkozott. Ekkor kelt ugyanis előbbinek már említett utasítása a Nemzetőrségi Haditanácshoz, hogy terjessze fel Petőfi századosi kinevezését. Nyárynak, közvetlenül ismerve a Perczel ezredesi kinevezése körüli fejleményeket, vagy látva Görgey István gyors előmenetelét, nem lehettek kétségei, hogy utasításában nincs semmi rendkívüli. Azzal is tisztában volt, hogy Petőfi kinevezését közzé kell mihamarabb tenni a sajtóban, hiszen a költő számára a nyilvánosság becsületének helyreállítását szolgálja az őt ért támadás után. Arra azonban nem tudunk válaszolni, hogy vajon maga Nyáry volt-e az, aki a kinevezési formula ismeretében eleve sugalmazta – mert az utasításban erről nem esik szó –, hogy Petőfi előző rangjaként a *nemzetőri* századoságot jelöljék meg. Az is lehet, hogy a korábbi rang megjelölése miatt a Haditanács kereste meg Nyáryt. Mindenesetre nélküle (vagy a Honvédelmi Bizottmány valamely tagja nélkül) ezt a közlést a Haditanács nem vállalta volna. Ismerve Nyáry hajlamát az iróniára, elképzelhető, hogy így foglalt állást: ha Perczel, akit az 1848. szeptember 8–9-én szervezett – de Kossuth nyomására megszüntetett – Egyenlőségi Ezred parancsnokának választottak, ezredes lehetett, akkor Petőfi is – akit a hat százados egyikének választottak – megkaphatja a századosi rangot. Ebben az esetben a hivatkozási alap – a választás eredményeként elnyert századosi cím – még igaz is. Nem valószínű az sem, hogy a honvédtiszti kinevezések formális aláírását ekkor ellátó Mészáros Lázár kifogást emelt volna a megoldás ellen, hiszen a kinevezések a Honvédelmi Bizottmány kezdeményezésére születtek, s ő mint a király által kinevezett és még hivatalban lévő miniszter – a nádor távollétében – valójában csak az ellenjegyző szerepét látta el. (Más kérdés, hogy talán ez az eset is hozzájárult, hogy a hadügyminiszter október 17-én – nem utoljára ezekben a hetekben – beadta lemondását.)

Nyáry október 12-én kelt utasítása sürgős jelzéssel még aznap a Haditanács elé került. A döntés 14-én született meg, talán az említett, tisztázásra váró kérdés miatt. Azt, hogy 14-én döntöttek, a délutáni lapként megjelenő Marczius Tizenötödike aznapi száma bizonyítja. Ennek címloldalán a hírcsokorban jelent meg a tudósítás, hogy Petőfit „honvéd kapitánynak” nevezték ki. A kinevező okirat azonban 15-i dátummal kelt, így jelent meg 16-án a Közlönyben. Az eredményt türelmetlenül váró Petőfi október 15-én (ami egyébként vasárnap volt) kapta kézhez kinevezését, és azonnal visszaindult Erdődre. Csak így történhetett, hogy október 18-án már Erdődön volt. Innen és ekkor számolt be Arany Jánosnak pesti útjáról, s arról, hogy katona lett. A debreceni remélt találkozásra utalva, rangját tréfásan tudatta barátjával: „Várni foglak en pleine parade kapitányi ujdonatuj diszruhában.” A tréfás hangvétel mögött – ami nem ritka a Petőfi–Arany levélváltásban – érződik, hogy a költő meg van elégedve rangjával, helyzetével, a reá váró feladattal.

*

Az elmondottak célja nem az, hogy megmagyarázza: miként intézte el a befolyásos Nyáry Pál Petőfi századosi kinevezését. Csak arra kívánt rámutatni, hogy a horvát támadás után – és a komoly fenyegetést jelentő nemzetiségi mozgalmak közepette – megszűnt a korábbi merev mérlegelés, és a Honvédelmi Bizottmány igyekezett mindenkinek, aki erre jelentkezett méltó helyet biztosítani az önvédelmi harcban. Az adott helyzetben Petőfi tiszti rangja – talán előzetes katonai tapasztalatai nélkül is – magától értetődő volt, s nem ismerünk érdemi tiltakozást kinevezése miatt. Az elmondottak azt kívánták érzékeltetni, hogy Petőfi századosi rangja nem a „koszorús költőnek” járó különleges eljárás eredménye, hanem része volt egy kialakuló gyakorlatnak. Más kérdés, hogy az önérzetes költő nyilván sem Kossuthhoz, sem Mészárosához nem fordult volna kérésével. (Augusztusban újságcikkben és leveleiben keményen elmarasztalta a Batthyány-kormány minden tagját.) Így Nyáryhoz fűződő jó kapcsolata tette lehetővé, hogy megkeresse őt, a Honvédelmi Bizottmány második emberét, kinevezési kérelmével. Nyáry érdeme, hogy Petőfi bizalmát megőrizte, és segítette a költőt önérzetének és jóhírének gyors helyreállításában.

Urbán Aladár